

Vriendenbulletin

Stichting Vrienden van de Stad Groningen

Nummer 108

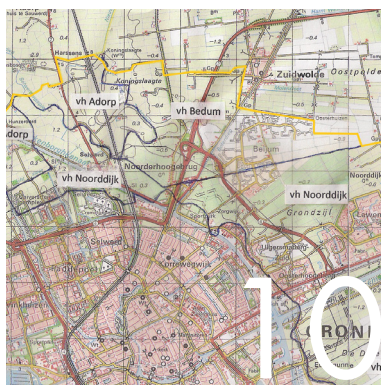
Maart 2022

Jaargang 37

Abel Tasmanstraat Van Speykstraat / Rooster van der Meulen

In dit nummer

Eric Neef, Van de Voorzitter	3
Pieter Bootsma, Nathalie de Vries, stadsbouwmeester van Groningen	4
Henk van Veen, Kasteelheer F.J.P. van Calker (1841-1913). Een biografie van Sieger Vreeling	6
Oproep aan onze donateurs	8
Tom van der Meulen, Driegemeentenpunten (3): Groningen, Westerkwartier, Het Hogeland	10
Tom van der Meulen, Hervonden Stad en Land 2021	14
Tom van der Meulen, Opgegraven	15
Tom van der Meulen De Hoogte, Paddepoel, Reitdiepzone en Selwerd	16
Activiteiten: Lezing 23 maart over stationsgebied, Paneldebat: wat vinden we nu van het Forumgebouw?	18
Groningana	19

Van de Voorzitter

Erik Neef

In tuinen, parken en in wegbermen dienen de voorjaarsboden zich weer aan. Sneeuwkllokjes, krokussen en narcissen (die al op nieuwjaarsdag) geven ons het sein dat er verandering in de lucht zit. Verandering die heel voorspelbaar is en hoop geeft: terugkeer van het groen in bomen en struiken en kleur in bloemen en bloesem.

Het voorjaar staat dit jaar in bredere zin in het teken van verandering. Neem bijvoorbeeld de samenstelling van de gemeenteraden, die na de verkiezingen op 16 maart in de meeste gemeenten anders zal zijn. Hóe anders is moeilijk te voorspellen na de crisis die ons land twee jaar in de greep heeft gehouden. Op welke manier dit de collegevorming gaat beïnvloeden is een vraag die nu niet te beantwoorden is. Sowieso is de tweede verandering die er aan komt een die met vragen omgeven is. Wat als we straks geen beperkingen vanwege Covid meer kennen? Gaan we elkaar weer 'gewoon' besmetten met allerlei ziektes die nu vanwege de verhoogde hygiëne-eisen op de achtergrond zijn geraakt? Gaan we terug naar de situatie van voor maart 2020: met z'n allen weer naar kantoor, in de file, in de stad winkelen, met het vliegtuig op (verre) vakantie? Wat is er over van de verhoogde belangstelling voor natuurbeleving, bewegen, cultureel erfgoed? Over een jaar of wat weten we het.

In ieder geval kunnen wij elkaar weer eens treffen bij lezingen die we met plezier gaan organiseren. Maakt het wisselen van een college wat uit voor wat er in de stad gebeurt? Het komende college kan niet om de al in gang gezette ontwikkelingen heen, die in verschillende beleidsvoornemens zijn vastgelegd en door de raad goedgekeurd zijn. Wel komt het op de uitvoering aan, waar de nieuwe raad en college aan moeten werken. De visies op de ruimtelijke inrichting van de stad, de mobiliteit en inrichting van wegen, het wonen, studentenstad, verduurzamen en vergroenen, poppodium/nieuwe Oosterpoort, het is de afgelopen jaren allemaal voorbij gekomen. Ik verwacht geen al te grote wijzigingen van beleid. Wel hoop ik dat bestuurders het huishoudboekje van de gemeente, dus van ons allemaal, beheren als was het hun eigen. Maar misschien doen ze dat wel, al zou ik persoonlijk op deze manier al lang aan lager wal zijn geraakt. Niets geeft meer macht dan met andermans geld je eigen ideeën vorm te geven. Kortom ook binnen bestaand beleid valt nog heel wat te sturen. Wij helpen ook de nieuwe raad graag daarbij waar het gaat om de beleving en de uitstraling van de bebouwde omgeving in Groningen. Mooie lente gewenst en geniet van het nieuwe normaal!

Naschrift. Dit stuk is geschreven vóór de inval in Oekraïne. Inmiddels zetten de ontwikkelingen daar onze verwachtingen na het 'einde'(?) van de Covidcrisis op hun kop.

Nathalie de Vries, stadsbouwmeester van Groningen

Door Pieter Bootsma

Als stadsbouwmeester adviseert Nathalie de Vries het college van B&W gevraagd en ongevraagd over actuele stedenbouwkundige en architectonische opgaven van onze stad. Het is haar verantwoordelijkheid dat er in de gemeente Groningen gebouwd wordt overeenkomstig de welstandscriteria en de beleidsnota's die de gemeenteraad heeft vastgesteld. Kortom, de fysieke uitstraling van Groningen is haar aanhoudende zorg. Ze volgde op 1 januari 2021 Jeroen de Willigen op die deze taak gedurende een periode van zes jaar heeft waargenomen. Ik maak voor het eerst met haar kennis op 7 december als wij – drie leden van het Projectenplatform Cultureel Erfgoed Groningen waarin naast de Vrienden ook Heemschut en de buurtverenigingen van de binnenstad zijn vertegenwoordigd – met haar een welstandswaardering maken langs het Groningse stedenschoon. Met gezwinde pas gaat het door de binnenstad, elkaar attende-rend op volgebouwde binnenterreinen, op de in de slagschaduw van de hoogopgaande gebouwen op de hoek van de Oostersingel en de Nieuwe weg gelegen tuin van Hommes, in de 19^e eeuw een van de grootste stadstuinen van onze stad, de wederopbouwarchitectuur, de optoppingen en de baksteenstrips die volgens haar niet tot hoogstaande architectuur leiden. Niet alles van de stad stemt tot vreugde.

Twee maanden later zal ik haar interviewen. Groningen is haar niet vreemd. Ze is te Appingedam geboren en heeft het grootste deel van haar jeugd in het oosten van onze provincie gewoond en is te Winschoten school gegaan. Ze komt uit een onderwijzersgezin; haar vader mocht graag er op uit trekken en al wandelend steden en stadswijken bekijken en musea bezoeken terwijl hij zijn kinderen mee op sleeptouw nam. Het roept bij de jeugdige Nathalie een interesse in de bebouwde omgeving op die haar nimmer zal verlaten. Op school schrijft ze met twee medeleerlingen een werkstuk over *De architectuur van De Stijl*. Ze hebben niet alleen belangstelling voor architectuurvormen maar ook in de maatschappelijke ideeën van architect J.J.P. Oud en de zijnen. De interesse leidt er toe dat haar beide klasgenoten later zullen kiezen voor een studie architectuurgeschiedenis en zij voor de studie bouwkunde te Delft.

Carrière

De Vries: "Na mijn afstuderen werkte ik een paar jaar bij *Mecanoo-architecten* te Delft. Met twee vrienden deed ik mee aan de European, een ideeënprijsvraag op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschap voor Europese architecten, jonger dan 40 jaar. Ons plan voor de woonfunctie van een locatie in Berlijn viel in de prijzen. Ik was toen 27. Het zou het begin zijn van ons architectenbureau te Rotterdam dat zijn naam ontleende aan onze initialen en *MVRDV* kwam te heten. Onze eerste opdracht werd een kantoorgebouw voor de VPRO. We ontwierpen ook het paviljoen van Nederland voor de wereldtentoonstelling in 2000 in Hannover. Later volgden bekende projecten als de *Markthal* te Rotterdam en het voor publiek toegankelijke depot van Boijmans van Beuningen. Het bureau heeft naast Rotterdam thans vestigingen te Shanghai, Berlijn en Parijs en kent zo'n 240 medewerkers".

Kantelpunt

"Ik ben inmiddels 30 jaar architect en heb heel wat om achterom te kijken. Voor mijn gevoel zitten we op een kantelpunt. Er is sprake van een sterke verandering. De bouwtechniek is aan het veranderen, we moeten veel duurzamer bouwen. Betonbouw wordt nu 'besmet', we zijn op zoek naar fundamenteel andere bouwwijzen. De ontwikkelingen in de bouwtechniek vallen samen met de maatschappelijke ontwikkelingen. Er is een maatschappelijk debat gaande over de vraag hoe we de bouw betaalbaar houden. Denk aan de roep om vergroening vanwege de effecten van klimaatverandering maar ook omdat we met steeds meer mensen in de stad wonen. Ideologisch lijkt de neoliberale zienswijze zijn tijd te hebben gehad en het tijdperk van individualisme achter ons te liggen. We hebben behoefte aan een nieuwe visie op de samenleving zodat we er betere ontwerpen voor kunnen maken."

Stadsbouwmeester

De Vries: "De stadsbouwmeester is adviseur en parttime werkzaam voor de stad, want je wordt als partner van een bureau voor architectuur en stedenbouw geacht je praktijkervaringen mee te gebruiken in je werk. Toen de periode-De Willigen tot een eind kwam heeft het stadhuis een aantal mensen benaderd of ze in aanmerking wilden komen voor het stadsbouwmeesterschap. Voor mij was dat een verrassing maar wel een leuke, zeker toen de functie mij toeviel. De cultuur van Groningen is mij gezien mijn jeugd natuurlijk niet vreemd. Met de stad had ik ook contact vanwege mijn lidmaatschap van de Raad van Toezicht van het Groninger museum."

De Vries leidt het *Atelier Stadsbouwmeester*, gevestigd onder de hanenbalken van het gebouw Gedempte Zuiderdiep 98. Het Atelier staat haar terzijde in het aanjagen van de ruimtelijke kwaliteit van de stad en het aanpakken van thematische en actuele opgaven in de Groningse stedenbouw. Je treft in het Atelier de programmanagers die aandacht geven aan stedelijke thema's als wonen, mobiliteit, leefbaarheid én de gebieds-stedenbouwers die gaan over de ruimtelijke plannen die hun gebied betreffen. De Vries: "We kijken naar de bouwcultuur van de stad en proberen antwoord te geven op de vraag hoe de ruimtelijke ontwikkeling van de stad moet worden. We formuleren mede de randvoorwaarden die aan de bouwopdrachten en inrichtingsplannen worden gesteld en we stimuleren de selectie van de meest geschikte architecten en stedenbouwkundigen voor de opdrachten en plannen."

De variatie als karakteristiek van de stad.

"Tot de karakteristieke eigenschappen van de stad reken ik de grote variatie in bouwstijlen van de huizen en de bijzondere afwisseling van grotere en kleinere panden. En dat alles in een stedenbouwkundige structuur die van zeer oude oorsprong is maar ook van tijd tot tijd is aangepast ter wille van nieuwe functies die in de stad een plek zoeken. De stad biedt kortom telkens weer organisch ruimte aan nieuwe ontwikkelingen en bouwstijlen. Die diversiteit wil ik ook graag bevorderd zien in de bewoning van de binnenstad: er moet plaats zijn voor jong en oud, voor student en gezin.

In de stad is sprake van een voortdurende stroom van aanpassingen en veranderingen van de bebouwde omgeving. Wat mij aanspreekt zijn plannen als die voor Kardinge, het Hoofdstation en Suiker en de ontwikkeling rond het Forum die leiden tot grote ingrepen die hun omgeving positief zullen stimuleren.

De vraag is nu hoe we de vooruitgang en de verandering kunnen accommoderen en tegelijk de eigenschappen van de stad kunnen behouden, temeer omdat Groningen een groeiende stad is"

Groei

De Vries: "Steeds meer mensen komen hier naar toe, kennelijk leeft het hier prettig. Het leidt tot een steeds grotere druk op de beschikbare ruimte." Als ik begin over het verlies aan uitzicht voor de bewoners met al die opschietende panden reageert ze met "vind maar eens een plek waar het uitzicht niet verandert in zo'n situatie. Maar je krijgt er ook wat voor terug: meer mensen betekent een grotere kans op betere voorzieningen.

Als we over hoogbouw discussiëren moeten we beginnen met de definitie van hoogbouw en wat passend is bij de stad Groningen. Wat betreft de toepassing van hoogbouw, ook hierop zullen we betere visies moeten ontwikkelen waarin de impact op de omgeving nadrukkelijk onderdeel moet zijn van de ontwerpen. Levendige plinten en impactstudies horen daar zeker bij. Participatie van de inwoners hierbij is prima en vraagt om het voorleggen van heldere keuzes en het tijdig aangaan van dialogen. Zoiets als het *Let's grow festival* vind ik een heel inspirerend middel, dat ken ik niet uit andere steden".

Het kader voor veranderingen

Als de stadsbouwmeester pleit voor een kader dat de ruimte aangeeft voor de veranderingen

in de stad en ik wijs op het bestaande kader van het bestemmingsplan dat wordt vertaald in het komende omgevingsplan, is het antwoord dat gezien de huidige ontwikkelingen het nodig is “een ruimtelijke- en programmatische visie te formuleren op de toekomst van de binnenstad. Daar zijn we momenteel mee bezig. En daar ga ik ook graag over in discussie. Kaders moeten ten dienste staan van het bereiken van een visie, die zijn geen doel op zich. Hoe vinden we nieuwe evenwichten in een groeiende binnenstad? Hoe voorkomen we visieloos uitdijen in het omringen van de landschap? Hoe gaan we om met alle taken en ruimtelijke claims die op een stad worden gelegd? ”

En De Vries heeft meer op haar programma: “We hebben ook ambitieuze plannen om de wijken te vernieuwen en mooie campussen te maken.” En om de kwaliteit van de architectuur die in de stad wordt toegepast te bevorderen, iets waar haar voorganger al op hamerde, zegt ze: “Ik ga een protocol *ontwerpersselectie* maken. Goede ontwerpen beginnen bij goed opdrachtgeverschap in combinatie met een selectieproces dat er voor zorgt dat de beste ontwerpers komen bovendien”

Het is duidelijk, als het aan de nieuwe stadsbouwmeester ligt blijft Groningen de ambitieuze stad die ze al sinds de 15e eeuw is.

Kasteelheer F.J.P. van Calker (1841-1930).

Een biografie van Sieger Vreeling

Door Henk Th. van Veen

Vanzelfsprekend is het niet dat F.J.P. van Calker (Fritz) een boek aan zich gewijd krijgt. Architectuurhistoricus Sieger Vreeling noemt deze hoogleraar (vanaf 1877) mineralogie en geologie aan de Rijksuniversiteit Groningen ‘een voetnoot in de geschiedenis’. De auteur heeft dan ook heel wat woorden nodig om uit te leggen waarom deze professor toch de moeite van een studie waard was. In het depot van het Universiteitsmuseum bevinden zich de omvangrijke mineralogische en geologische collecties die Van Calker heeft nagelaten en daaraan wil Vreeling meer context geven. Ook was het levensverhaal van de hoogleraar opvallend sterk verbonden met het Gronings verleden, zowel het oeroude als het meest recente. Van Calker kon namelijk aan de hand van de massa’s zwerfkeien die tevoorschijn kwamen bij de ontmanteling van de vestingwerken het vroegste verleden van de streek bestuderen. Die keien vormden de basis van een collectie die zo uitdijde dat het gebouw waar ze bewaard en bestudeerd werden, het Corps de Garde op de hoek van de Oude Boteringestraat en het Lopende Diep, er bijna onder bezweek. Dit fraaie gebouw kwam in de volksmond oneerbiedig het ‘Vlintenhok’ te heten. De noodsituatie in het Corps de Garde leidde na de nodige hobbels tot Van Calkers belangrijkste *claim to fame*: de stichting en bouw van het Mineralogisch-Geologisch Instituut op de hoek van de Melkweg en Kraneweg, bekend als ‘Het Kasteel’.

Volgens Vreeling was Van Calker een vroeg slachtoffer van het moderne universitair bedrijf omdat hij zuchtte onder een zware onderwijslast en daarom relatief weinig publiceerde. De lezer krijgt eerder de indruk dat hij het slachtoffer was van zijn eigen onvermogen om prioriteiten te stellen. Zijn zware onderwijslast verhinderde hem namelijk niet om allerlei geologisch onderzoek

ten dienste van de stad te doen. Dat het echte wetenschappelijke onderzoek bleef liggen kwam zeker ook doordat Van Calker, zoals Vreeling constateert, beseftte eerder een verzamelaar – zeg maar gerust een ‘hoarder’ – dan een wetenschappelijk grensverlegger te zijn.

Lang voordat hij hoogleraar werd had Van Calker in Leiden het nieuwe fysisch, chemisch en

anatomisch laboratorium aldaar meegemaakt. Sindsdien had hij ervan gedroomd iets in die sfeer te kunnen realiseren maar dan op zijn eigen vakgebied. Nu hielp het ironisch genoeg mee dat hij vooral een onderwijsman was, want juist voor nieuwe onderwijsfaciliteiten bleek de minister geld over te hebben. Van Calker bereidde zich grondig voor op het plan voor zijn nieuwe instituut. Net als Frans Haks later heel Europa afreisde om de nieuwste snufjes op het gebied van museumarchitectuur te bestuderen, deed Van Calker dat om de nieuwste laboratoria op zijn vakgebied te analyseren.

Aankankelijk kwam het geld van het ministerie nog mondjesmaat, maar toen in de jaren 1890 de welvaart toesloeg in Nederland ging de portemonnee open. Al klonken er meteen ook bezwaren uit de landelijke politiek, bezwaren die ons Groningers maar al te bekend in de oren klinken: 'Waarom kreeg Groningen een nieuw laboratorium, terwijl de nieuwbouw van het Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie in Leiden net was geopend?' Ook uit de hoek van de wetenschap klonk gemor: verdiende iemand die voornamelijk verzamelde en catalogiseerde

eigenlijk wel zo'n indrukwekkend, *state of the art* instituut? Van Calkers collegae uit Utrecht en Leiden presteerden meer (zo vonden zij zelf tenminste) met minder outillage.

Het ontwerp voor het nieuwe gebouw werd toevertrouwd aan de Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs, J. van Lokhorst. Hij was gespecialiseerd in de bouw van laboratoria en had in Groningen die voor hygiëne, natuurkunde en botanie al ontworpen. Het Kasteel had nog imposanter geoogd als Van Calker helemaal zijn zin had gekregen, maar de functioneel ingestelde Van Lokhorst wist megalomanie van de professor enigszins te beteugelen. Toch werd het een duur project. Alleen al het bouwrijp maken van de plek was begrotelijk. Vreeling legt uit dat het terrein door aanvulling van de vestinggracht was verkregen en de grond dus nog niet goed was ingeklonken. Daarom was een kostbare fundering nodig. Met de fundering en de bouw was een bedrag gemoeid van 114.000 gulden en met alle technische installaties en de inrichting erbij – de wetenschappelijke apparatuur was van het beste en het nieuwste soort – kwamen de kosten van

het Kasteel uit op maar liefst 225.445 gulden. Exterieur en interieur waren overweldigend in hun neogotische uitstraling en veel Groningers vroegen zich af wat ze zagen: een kerk? Een kasteel?

Het Kasteel was vrij uniek in de zin dat het niet alleen gebouwd was als laboratorium maar ook als museum. Aan deze laatste functie hechtte Van Calker grote waarde. Hij wilde dat zijn verzamelingen toegankelijk waren voor het grote publiek, dat ook uitleg daarover kreeg. Van Calker was met andere woorden toen al bezig met wat nu in universitaire kring met een trendy woord valorisatie wordt genoemd. Goedkoop was het niet, want de kasten voor al die stenen, mineralen en fossielen moesten op maat worden gemaakt. Ook moest de museumvleugel extra stevig zijn om al het stengengewicht te kunnen torsen.

Van Calker kreeg nog een opvolger, maar lang duurde de bloei van het Mineralogisch-Geologisch Instituut niet. In het Kasteel werd het weggedrukt doordat talenstudies er werden gevestigd. In de jaren veertig veroverde de geologie – nu uitgebreid met verwante wetenschappen – het Kasteel wel terug op deze studies. Naderhand resideerde ook W.F. Hermans op het Kasteel. De ruimte waar hij (niet) werkte is nog altijd te zien. Vreeling vertelt hoe begin jaren zestig het museum werd gesloten en hoe in de tien jaren daarna Van Calkers erfenis werd verkwanseld. De opleiding geologie werd in 1983 opgeheven. Uiteindelijk gingen de mineralen, gesteenten en fossielen naar het depot van het Universiteitsmuseum.

Het Kasteel werd in 1995 een rijksmonument en diende toen

als werk- en woonruimte voor kunstenaars. Tussen 1999 en 2001 vond restauratie plaats en kreeg het gebouw de functie van congres- en vergadercentrum, nauw verbonden met de nieuwe school van het Noorderpoort College dat ernaast verrees, schril contrasterend met het neogotische pronkstuk.

Veel van alles wat Vreeling vertelt kon hij achterhalen doordat het familiearchief van Van Calkers nazaten onlangs werd verkregen door het Biografie Instituut van de RuG en daarmee raadpleegbaar werd. Daar vond hij de brieven die zijn vrouw Bertha Eberz, die tevens zijn nicht-

je was, aan hem stuurde. Wat Bertha betreft kon Fritz ze wel weggooien, maar dat deed hij niet. Zo kon Vreeling naast de beroepsmatige kant van zijn protagonist, ook diens familieleven belichten. Dit is de leesbaarheid en de levendigheid van zijn boek duidelijk ten goede gekomen. Het is voor de lezer zonder meer de moeite waard om via Vreelings pen kennis te nemen van deze 'voetnoot uit de geschiedenis'.

Sieger Vreeling, *Kasteelheer. F.J.P van Calker (1841-1913) hoogleraar mineralogie en geologie*, Uitgeverij kleine Uil, Groningen, 2020/2021.

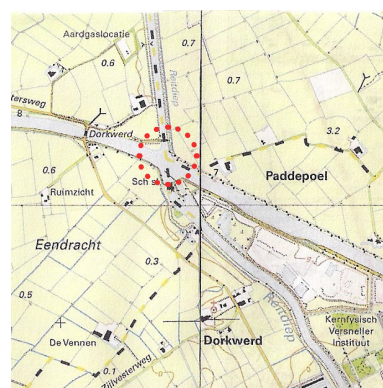
Oproep aan onze donateurs

Het bestuur van de stichting Vrienden van de Stad Groningen heeft behoefte aan versterking. We zoeken een bestuurslid (v/m) dat ingevoerd is in het gebruik van social media, dan wel daarvoor een te ontwikkelen belangstelling heeft. Zo kunnen we ook via actuele kanalen werken aan onze publiciteit en naamsbekendheid. Hier ligt ook een link met onze website, die we meer dan tot nu toe willen profileren als een zelfstandig instrument (naast het Vriendenbulletin) in de communicatie met derden.

En verder: Alfred van Deemter, belast met onze donateursadministratie, heeft te kennen gegeven met dit werk (dat hij sinds 2005 doet) te gaan stoppen. Voor zijn vervanging zoeken we dus ook iemand. Het werk van de administrateur (v/m) bestaat uit het bijhouden van het ledenbestand (circa 300 donateurs), etikettering van de verzendadressen van het Vriendenbulletin en de verzending van verzoeken om donaties.

In de serie Driegemeentenpunten gaat het deze keer over het punt waar Groningen, Westerkwartier en Het Hogeland samenkomen. Het gaat hier, net als in de eerdere afleveringen, om een 'oud' punt, in de zin dat het niet te maken heeft met de toevoegingen van Ten Boer en Haren aan Groningen.

even ten noorden van Dorkwerd en circa 500 meter zuidoostelijk van het huidige punt. Met de herindeling van 1969 kwam het gebied ten noorden van de wijk Paddepoel, westelijk

begrensd door het Reitdiep en aan de noordzijde door het Van Starckenborghkanaal, in zijn geheel in Groningen te liggen.

Van alle Groningse gemeentegrenzen is de begrenzing van Het Hoogeland met Westerkwartier het best herkenbaar: het Reitdiep tussen Dorkwerd en Zoutkamp. Met een landschappelijke monumentaliteit die – zij het op Groningse schaal – wedijvert met die van de limes van het Romeinse rijk langs de Rijn! Overigens volgde tot in de jaren zestig de noordgrens van de gemeente Groningen (met Adorp, Bedum en Noorddijk) ook de loop van de Hunze, naast het Hoornsediep/ Drentsche Aa de andere voedende rivier van het Reitdiep. De gemeente Het Hogeland (ca.

10

De herindeling van 1969. Met *vh* zijn aangeduid de (delen van) gemeenten die sinds 1969 tot Groningen zijn gaan behoren. De oude begrenzingslijnen zijn in blauw aangegeven. Anno 2022 is de in 1969 getrokken noordgrens van Groningen met het Hogeland (geel op de kaart) nog steeds van toepassing. Ondergrond: topografische kaart 1: 50.000 1983.

43.000 inwoners, grootste woonkern Bedum met ca 8600 inwoners) is op 1.1.2019 ontstaan als samenvoeging van de gemeenten Bedum, Eemsum, De Marne en Winsum. Winsum werd in 1990 uitgebreid met de gemeenten Adorp, Baflo en Ezinge; Bedum bleef toen wat het was, maar had al eerder zijn zuidelijk gedeelte, met het streekdorpje Beijum, tegelijk met de opheffing van de gemeente Noorddijk in 1969 aan Groningen afgestaan. Met de vorming van Westerkwartier op 1.1.2021 is het noordelijk deel van het district Middag, de voormalige gemeente Ezinge, aan Het Hogeland onttrokken en naar Westerkwartier gegaan. En, toevallig of niet, daarmee correspondeert Het Hogeland grotendeels met het oude district Hunsingo (waarbij we even afzien van de voormalige gemeente Middestum en delen van de gemeenten 't Zandt en Bierum). Met een oppervlakte van 907,58 km², 31 % van de provincie, is Het Hogeland, met een flinke lap buitenwater, de meest uitgestrekte gemeente van Groningen.

De gemeente Het Hogeland heeft een opmerkelijk logo. Ontegenzeggelijk valt dit logo niet in de categorie 'less is more'. Bouwstenen van het logo zijn: een jongen met een vlieger (voor jeugd), een boerderij, een windmolen, een kronkelige (water) weg, een kerk, dorp met recreatie, uitgestrekte landerijen, oude landarbeidswoningen, de

zon, windturbines, een brugsymbool als referentie voor nieuwe bedrijfsinitiatieven, veeteelt, en zeearenden boven de dijk van het Lauwersmeer. Kortom, men 'heeft er zoveel mogelijk in willen stoppen', zo lijkt het, al

komt op het eerste gezicht het aspect zeehaven-bedrijvigheid, met de Eemshaven, er wat bekaaid van af. In zijn *Nederland Logoland* schrijft Biswas dat met de windturbine het Eemshavengebied in het logo is gerepresenteerd. De bouwstenen van het logo vinden een verband in de letter H, die dan ook nog eens op vier verschillende kleurvlakken gezet wordt, als verwijzing naar de vier samenstellende gemeenten. Maar de kleuren (turkoois, groen, geel en blauw) staan ook voor

Kasteel en klooster Selwerd op een 19e eeuwse kaartje. Bron: Reinder Reinders, De atlas van Acker Stratingh

seerd in wat naderhand de gemeente Noordijk zou heten. Hier zetelden de borgmannen die de prefect of burggraaf bijstonden in het uitoefenen van bestuur en rechtsspraak namens de bisschop van Utrecht. Zo inden zij belastingen namens de bisschop. Meindert Schroor, aan wiens Historische Atlas van de stad Groningen ik dit ontleen, schetst vervolgens de neergang van de versterkte huizen: in het midden van de dertiende eeuw kwamen Ommelander Friezen en stedelingen in opstand tegen de bisschop, de steenuizen werden vernield, en uiteindelijk kon de stad Groningen zich ontworstelen aan de bisschop, zijn prefect en de borgmannen. Groningen werd een (min of meer) onafhankelijke stad. Wel was de Utrechtse bisschop hiermee als landsheer nog niet buiten beeld – altijd handig om zo iemand achter de hand te hebben als er van enige zijde bedreigingen te verwachten zijn – maar zonder ooit stadsrechten ontvangen te hebben afficheerde Groningen zich als (rijksonmiddellijke) stad. Wil men al van Groningens stadsrechten spreken, dan gaat het om blote en volle eigendom van grond (blote eigendom is eigendom beperkt door zakelijke rechten van meiers of pachters), eigendom van verkeersmiddelen (bruggen en kanalen), de functie van ambachtsheer in de stadsjurisdicties Gorecht, Oldambt en Westerwol-

De Huppels. Het reliëf indiceert de restanten van kasteel en klooster van Selwerd in de ondergrond.

Gezien in noordelijke richting vanaf de sluis Dorkwerd: het driegemeentepunt even voor de Platvoetbrug over het Reitdiep, in het Van Starckenborgkanaal. De grens tussen Westerkwartier en Het Hoogeland gaat midden door het Reitdiep, de grens van Groningen met Het Hoogeland volgt (in het Van Starckenborgkanaal) de noordelijke wal.

de), maar ook om de rol van (groot)grondbezitter in de Ommelanden waardoor de stad stemrecht had in de plaatselijke redgergerichten. Verder was de stad goed in het overnemen van activiteiten van particuliere investeerders die zich aan de veengraverij vertilden. De neergang van de stadsrechten begon in de Bataafse tijd (opheffing van zeggenschap als overheid in Gorecht, de Oldambten en Westerwolde), en eindigde tegen het jaar 2000 (o.a. Herinrichtingswet Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën). Schroors *Stadsstaat Groningen* (1999), waaraan ik bovenstaande omschrijvingen van Groningens stadsrechten ontleen, markeert dit slot.

Hervonden Stad en Land 2021

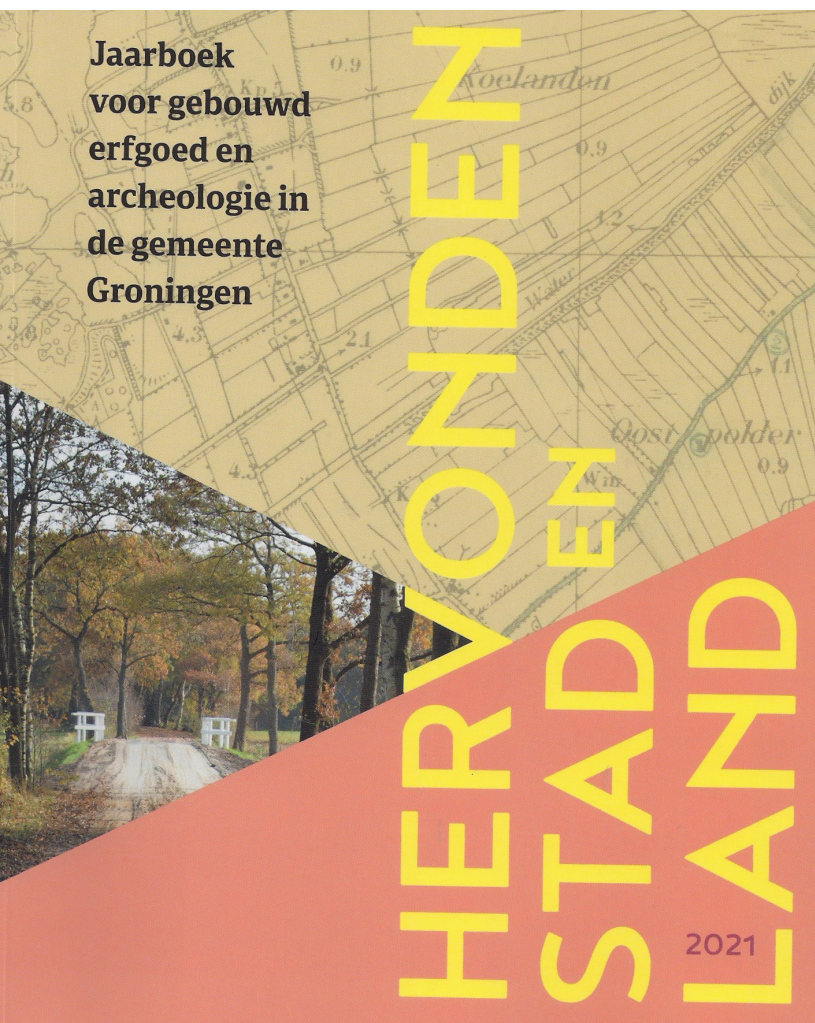
Door Tom van der Meulen

Met deze licht gewijzigde titel doet de serie Hervonden Stad (tot 2021) recht aan de huidige administratieve hoedanigheden van Groningen. Het boek, 148 bladzijden dik, is weer aantrekkelijk uitgevoerd en biedt tal van wetenswaardigheden over de thema's archeologie, bouwhistorie en restauraties. Daarenboven zijn er uitgebreide(re) artikelen over zandwegen op de Harener Hondsrug, een gouden kruishanger afkomstig van de Hoge der A in een breder perspectief, de bouwgeschiedenis van een houtstek aan het Boterdiep, herplaatsing van een deur in Termunten, *trench art* bij de aanleg van het Julianaplein, werk van keramist Anno Smith en een artikel van Aletta Bastmeijer over 'hoe [beton] de Groninger straten en pleinen veroverde'. Een bijdrage met veel aardige details, referenties en illustraties, maar mogelijk voor sommige lezers wat sterk uitwaaiend. Nooit van cementrustiek gehoord? Lees dan dit verhaal.

Het voert te ver om de verschillende bijdragen langs te lopen. Een enkele kritische opmerking: de kaarten op de pagina's 31 en 32 blinken niet uit door zeggingskracht. De kaart op pagina

31 geeft de grens van het plangebied Zernike-complex met de deelgebieden en de beoogde proefsleuven voor archeologisch onderzoek. Voor de lezer van Hervonden Stad en Land is het interessanter niet de beoogde graverij, maar de geogoste bevindingen gepresenteerd te zien. Wie dan verwachtingsvol de bladzijde omslaat ziet op pagina 32 een "hoogtemodel van de oudste vegetatielaag met daar overheen de belangrijkste sporen uit de eerdere opgravingen in het gebied", zo luidt het bijschrift van de kaart. Het is (dus) een hoogte(lijnen)kaart met intervallen van 0,1 meter. De legenda is erg summier en niet corresponderend met wat de kaart biedt. Het gekarteerde kasteel zal Roelof Predikere zijn, de Adorpse bijdrage aan de reeks versterkte huizen langs de Hunze waarvan de borgmannen de Utrechtse bisschop bijstonden in het bestuur. Zie daarbij de bijdrage 'Driegemeentenpunten', elders in dit Vriendenbulletin. Als beschrijving van de site van het kasteel is de presentatie te abstract, terwijl ook de praktische betekenis ("tot welke diepte het terrein kan worden vrijgegeven of waar nog meer onderzoek nodig is") de lezer niet zeer helder voor ogen komt te staan. Erg diep zal dat in ieder geval niet zijn: de topografische kaart geeft voor het gebied Zernike + 0,5m (globaal) aan, het hoogtemodel van de oudste vegetatielaag schommelt tussen 0,9 en 0,2 meter (*plus* NAP, naar ik veronderstel, maar valt *min* NAP uit te sluiten?).

Hervonden Stad en Land. Jaarboek voor gebouwd erfgoed en archeologie in de gemeente Groningen 2021

Uit Vriendenbulletin nr 4, november 1987

Opgegraven

Door Tom van der Meulen

Het was een verrassing toen ons oud-bestuurslid Angeniet Rubingh bij het selecteren van stukken uit het Vriendenarchief voor de Groninger Archieven het Bijvoegsel (zo werd dat toen genoemd) van Vrij Nederland van 11 juni 1987 tegenkwam: een Groningnummer! (tekst Elma Drayer en Jannetje Koelewijn, foto's Bert Nienhuis). Het Bijvoegsel, een kleurenbijlage met veel foto's en artikelen over kunst en cultuur, eten, recensies, strips en wat niet al, heeft naderhand model gestaan voor de kleurenbijlagen van dagbladen als Trouw (Tijdgeest) en de Volkskrant (Magazine). De afgelopen decennia zijn de dagbladen het gat gaan vullen dat met het dunner worden van de weekbladen – zo vat ik het maar even samen – ontstond. Ik laat in het midden of het Bijvoegsel naderhand is geëvenaard of overtroffen. Hoe dan ook, in het Bijvoegsel van 11 juni 1987 ging niet alleen over Groningen, maar figureerden ook de Vrienden!

Drayer en Koelewijn beginnen hun stuk met een mooie inkijk in de *couleur locale*: een interview met de voorzitter (in diens tuin) en de secretaris van de Vrienden van de stad, respectievelijk G.J.D. Offerman en J. Walburg (beiden niet bij name genoemd), over de opgraving bij de Martinitorren: lag daar het prefectenhof?

Aan het eind van de jaren tachtig spreken we over de beginjaren van de Vrienden (opgericht 1984). Tot de doelstellingen van de Vrienden behoorde toen onder andere 'het bevorderen van de belangstelling voor de geschiedenis van Groningen'. Zo valt te begrijpen dat Drayer en Koelewijn in een *tête à tête* met de Vrienden een goede gelegenheid zagen (of waarschijnlijker,

het is hen gesuggereerd) om hun eerste contouren van het profiel van Groningen te schetsen. Tegenwoordig zouden we zeggen: om zo de Groningse '*sense of place*' op de staart te trappen'. Historisch onderzoek is daarvoor een goed middel. Hoe meer je van een plek weet, des te meer ga je die waarderen. Al valt daar ook wel het nodige op af te dingen.

Hoe dan ook, de Vrienden hadden het initiatief genomen voor dit opgravingsproject: er werd een aparte stichting voor opgericht, middelen verzameld en verder alles wat daarbij komt kijken. Het prefectenhof werd inderdaad, tot vreugde van de genoemde bestuursleden van de Vrienden, aange troffen. En, zo blijkt aan het eind van Drayer en

Koelewijns verhaal, er zijn ook maar liefst zeven schaatsen (glissen) gevonden en een trui. In Vriendenbulletin nr 8 van november 1989, het lustrumnummer, worden een paar regels gewijd aan het opgravingsproject Martinikerhof. Wat Drayer en Koelewijn in VN schrijven over het opgravingsproject betrof de eerste fase, de resultaten van de tweede fase waren minder spectaculair. Daarin kon worden vastgesteld dat de onderzochte plek sinds de Romeinse tijd onafgebroken bewoond was geweest. Of dat door een terra sigillata scherf (Gert Kortekaas' wens in het Bijvoegsel VN, maar dan wel als

complete schaal) dan wel door ander Romeins vaatwerk (of brons of glas) is aangetoond meldt het stuk niet. Dit alles kwam het Vriendenbestuur uitstekend van pas met de viering van 950 jaar Groningen in 1990 in het vooruitzicht. In het Activiteitenverslag 1988 van de Vrienden kom ik de aanbieding van de publiëksuitgave 'Op zoek naar Villa Cruoniga' aan burgemeester Staatsen tegen, in het Activiteitenverslag 1989 wordt gemeld dat er hard is gewerkt aan boek Groningen 1040 – archeologie en oudste geschiedenis van de stad Groningen. Kortom de Stichting deed flink van zich spreken.

De Hoogte, Paddepoel, Reitdiepzone, en Selwerd

Door Tom van der Meulen

In de noordwestelijke stadsdelen is de afgelopen jaren flink gebouwd. Sommigen spreken van de Manhattanisering van Paddepoel. De omslag van het Vriendenbulletin van vorig jaar maart gaf daar al een indruk van. Om het niet bij die ene keer te laten, en ook om de hoogbouw eens afzonderlijk in het zonnetje te zetten, geeft dit Vriendenbulletin een indruk van ook andere hoogbouwprojecten, sommige uit de beginfase, andere van recentere datum, in de genoemde stadsdelen. Vanaf de Ring zijn de diverse projecten wel enigszins te detecteren, maar benader je ze van binnenuit, vanuit de wijken, dan zijn er toch ook wel de nodige verrassingen. Zo bevond ik dat de nieuwe schil om De Hoogte straatnamen heeft die verwijzen naar tuindorpen elders in het land (Zuilen, Oostzaan, Het Lansink). Maar evenzogoed kwam bij mij ook de associatie op met Prora op het Oostzee-eiland Rügen, een *KraftdurchFreudeproject* uit de jaren dertig: 4 km aaneensluitende recreatiebebouwing in een aantal lagen. En dat in architectenkringen naast skyscrapers ook van groundscrapers gesproken wordt valt aan dit stadsdeel wel te demonstreren!

Activiteiten

Lezing 23 maart over stationsgebied

De Vrienden van de Stad Groningen organiseren op woensdag 23 maart een lezing voor donateurs en belangstellenden in de hal van de Groninger Archieven. De lezing begint te 20.00 uur.

Spreker is Stefanie Weser, architect bij Takarchitecten te Arnhem en Delft.

Bij de herontwikkeling van het stationsgebied is Stefanie Weser door de NS aangewezen als supervisor voor het stationsgebouw. Zij werkt bij het herontwikkelingsproject samen met Koen van Velsen architecten (emplacement) en MX 13 (marktonderzoek stationsgebouw).

Aan de basis van de herontwikkeling ligt een cultuurhistorisch onderzoek dat in 2015 is uitgevoerd. In haar lezing spreekt Stefanie Weser met name over het verloop van dit onderzoek en over de uitkomsten.

Nadere informatie zal te vinden zijn op de website van de Vrienden: www.vriendenstadgroningen.nl

Paneldebat: Wat vinden we nu van het Forumgebouw

U hebt al eerder in dit Bulletin een aankondiging aangetroffen van het paneldebat dat de Vrienden hebben voorbereid over het Forumgebouw, de Nieuwe Markt en de nieuwe Oostwand van de Grote Markt. Wegens corona hebben wij dit debat tot twee keer toe moeten uitstellen, maar nu kan het gelukkig dan toch doorgang vinden. In dit geval hoeft van uitstel geen afstel te komen. De vraag hoe deze grote ingreep in het hart van de stad is uitpakend en wat hij heeft opgeleverd voor de burgers en de bezoekers van Groningen heeft nog niets aan actualiteit ingeboet.

Wat vinden we ervan nu het af is? Beantwoordt het aan de verwachtingen? Overtreft het die misschien zelfs? Of zijn er ook minpunten te noteren? De deelnemers aan het paneldebat zullen niet alleen hun deskundigheid inbrengen over dit nieuwe stuk centrum, maar ook luid en duidelijk zeggen wat zij vinden van de manier waarop dit grote binnenstadsproject gestalte heeft gekregen, en van het resultaat waarin het is uitgemond.

Wie de voorzitter van het debat zal zijn wordt nog bekend gemaakt

Het vindt plaats op 17 mei van 20.00 uur tot 22.00 uur in de Doopsgezinde Kerk, Oude Boteringestraat 33, Groningen. Borrel na afloop.

Deelnemers aan het paneldebat zijn:

- Niek Verdonk, als stadsbouwmeester nauw betrokken bij de planfase van het Forum. Onder andere hiervoor kreeg hij in 2021 de erepenning van de gemeente Groningen.
- Willem Smink. Wethouder van Ruimtelijke Ordening, Volkshuisvesting, Wijkvernieuwing, Grondzaken en Monumenten in de tijd dat de plannen voor het Forum en de Oostwand werden gesmeed
- Erik Dorsman. Secretaris van het Kwaliteitsteam Groningen Spoorzone, lid van de Stadsredactie van GRAS en als extern adviseur betrokken bij het Atelier Stadsbouwmeester van de gemeente Groningen. Werkt in opdracht van de gemeente aan een boek over de transformatie van de oostzijde van de Grote Markt, alsook — samen met NL Architects — aan een boek over Forum Groningen.
- Cor Wagenaar. Hoogleraar Architectuur en Stedenbouw aan de Rijksuniversiteit Groningen. Heeft al meermalen een deskundige en kritische blik geworpen op het Forum en de nieuwe Oostwand.
- Piet Pellenbarg, emeritus hoogleraar Economische Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Maakte als lid van het 'Grote Markt Beraad' in de periode 2001-2007 deel uit van de voorbereidings- en inspraakprocedure van het project.

BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

Klaas van Berkel: Universiteit van het Noorden, deel 3 (1945-2021)

€ 49,00

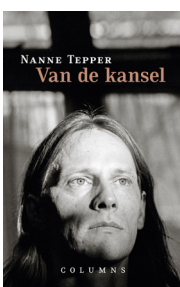
De Rijksuniversiteit Groningen is sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog onherkenbaar veranderd. Van een kleine academische gemeenschap groeide de universiteit uit tot een modern bedrijf: ondernemend, marktgericht en internationaal georiënteerd. De verzakelijking, die begon met de oprichting van een Faculteit voor Economische Wetenschappen in 1948, stakte toen studenten en docenten in de jaren zestig en zeventig een ingrijpende democratisering wisten door de voeren. Maar na dit democratisch intermezzo kreeg de verzakelijking de wind weer volop in de zeilen. Tegenwoordig lijkt de universiteit in bijna niets meer lijkt op die van vlak na de oorlog. De vraag is wel: heeft de Groningse universiteit bij al deze veranderingen haar academisch karakter weten te behouden?

Aly van der Mark, Margreet Nauta, Titia van Wulfften Palthe, Martha Kist: Twee Vrouwen, Twee Levens

€ 22,50

Deze boeiende en rijk geïllustreerde biografie beschrijft de geschiedenis van twee onbekende Friese vrouwen uit de 19de eeuw. Ze kwamen uit dezelfde familie Vlaskamp en wisten van elkaars bestaan, maar toch verliepen hun levens totaal verschillend. Het ene nichtje kwam terecht in de sloppen en stegen van Utrecht, het andere werd een gerespecteerde doktersvrouw in Leiden.

Nanne Tepper: Van de kansel

€22,50

Nanne Tepper schreef in drie jaar tijd 36 columns voor de cultuurbijlage van Nieuwsblad van het Noorden, onder de titel Van de kansel. Zijn alom bejubelde debuutroman De eeuwige jachtvelden verscheen in 1995 en werd bekroond met de Anton Wachterprijs. Als winnaar van het Belcampo Stipendium werd De avonturen van Hillebillie Veen uitgegeven. De vaders van de gedachte stond in 1999 op de shortlist voor de Libris Literatuurprijs. Nanne Tepper was on top of the world. De beroemdste zoon van de Veenkoloniën.

Beno Hofman: Groningen ten Noorden van het Noorderplantsoen

€ 22,10

Op 2 juni 1993 wordt een deel van het plantsoen afgesloten voor autoverkeer en begin 1997 begint de herinrichting van het plantsoen. Jorn Copijn, een nazoot van één van de 19-eeuwse ontwerpers van het plantsoen, laat de Engelse landschapsstijl terugkeren. Natuur, recreatie en cultuur komen weer voorop te staan. De vele afbeeldingen vertellen alle een eigen verhaal, maar achter elkaar vertellen ze ook de geschiedenis van dit deel van Groningen ten noorden van het Noorderplantsoen.

Beno Hofman: 150 jaar Kroon

€ 18,50

Het boek 150 jaar Kroon vertelt de boeiende geschiedenis van de 'slagersfamilie' Kroon en 'verwante slagerijen'. Een rijk geïllustreerd boek over de geschiedenis van vleesconsumptie, slagers, slachters en slachthuizen. Hoewel Kroon Vleeswaren in 2006 is overgenomen door een ander oud familiebedrijf, is de bedrijfsnaam Kroon blijven bestaan. Hetzelfde geldt voor het slachthuis, dat sinds 2014 in handen is van Henk Luinge. De toekenning van het predicaat 'Hofleverancier' aan Kroon Vleeswaren Zwaagwesteinde en de nieuwbouw van een 'Kroon slagerij' in de Groningse Steentilstraat zijn de meest recente gebeurtenissen in de 150 jaar lange geschiedenis van Kroon.

Vrienden van de Stad Groningen
Van Royenlaan 19A
9721 EJ Groningen

PostNL
Port Payé
Pays-Bas

Groninga

Stichting Vrienden van de stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies. Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentieadres of via de website.

website: www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail: info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€20,00 per jaar

Colofon

Bestuurssamenstelling

E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
J. Boéré (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:

MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Kopijdatum nummer 109:

21 mei 2022